

İRAN'IN ARAP AYAKLANMALARINA BAKIŞI: REVİZYON YA DA STATÜKO?

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp ardından pek çok ülkeye sıçrayan; Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de liderlerin devrilmesiyle sonuçlanan Arap Ayaklanmaları süreci, bazıları için siyasi, sosyal ve ekonomik kazanımlar üretirken bölgede şiddeti, kitlesel göçü ve baskıyı arttırdı.

”

1 980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın bitişiyle Doğu Avrupa'nın hızla demokratikleşmesi, diğer bölgelerdeki siyasi geçişler için ilham kaynağı ve model olurken o tarihlerde demokratikleşme dalgasının Ortadoğu'ya ulaşması,

bölgesel soğuk savaşın devam etmesini isteyen sistemik güçler tarafından engellendi. Bu güçler statükonun korunması adına otoriter ve anti-demokratik yapıları desteklemeye devam ettiler. Dolayısıyla Arap halkları 1989 demokratikleşme dalgasını ıskalarken bu açıdan Arap Ayaklanmaları, Avrupa'nın 1848 başarısız devrimlerine daha çok benzetildi. O dönemde Fransız İhtilali'nin ideallerinden esinlenerek monarşiler devrildi, anayasalar yazıldı ancak birkaç yıl sonra tüm bu başarılar yerini çok daha baskıcı rejimlere bıraktı. Bir yönüyle Arap Ayaklanmaları da bu ortak kaderi paylaştı. 17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp ardından pek çok ülkeye sıçrayan; Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de liderlerin devrilmesiyle sonuçlanan

Arap Ayaklanmaları süreci, bazıları için siyasi, sosyal ve ekonomik kazanımlar üretirken bölgede şiddeti, kitlesel göçü ve baskıyı arttırdı. Protestocuların motivasyonunda ülkelere göre değişen faktörler etkili olsa da “özgürlük”, “insan hakları” ve “demokrasi” isteği itici güçtü. Bazı ülkelerde dinî gerilimler de önemli rol oynadı. Derin mezhep ayrılıkları Bahreyn, Yemen ve Suriye'de hükümet karşıtı hareketlerde etkili oldu. Sonuçta yalnızca Tunus demok-rasiye kalıcı bir

geçiş yapabildi; Mısır'da karşıdarbe yaşandı; Libya, Suriye ve Yemen ise hâlâ devam eden uzun süreli iç savaşlara sürüklendiler.

İRAN'IN "İSLAMİ UYANIŞ" SÖYLEMİ

1979 İslam Devrimi'nden bu yana Ortadoğu'ya yönelik revizyonist bir yaklaşıma sahip olan İran, özellikle Amerikan müttefiki olan ülkelerdeki halk ayaklanmalarını, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu'daki etkisinin azaltılması ve statükonun değişmesi için bir fırsat olarak gördü ve ilhamını İran Devrimi'nden alan "İslami Uyanış" söylemiyle destekledi. İran, İslamcı hareketlerle

önemli ilişkiler sürdürdüğü Mısır ve Tunus'ta halk devrimlerini memnuniyetle karşıladı. Bu dönemde Devrim Rehberi Ali Hamaney, devrik Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'i "Amerika ve İsrail'in otuz yıldır itaatkâr hizmetçisi" olarak nitelendirdi ve Mısır halkının uyanışını İslami bir kurtuluş hareketi olarak değerlendirecek Mısır ve Tunus halkını verdikleri mücadele için selamladı. İran açısından bu dönüşümler, iki ülke ve onların yeni liderlikleri ile güçlü ilişkiler kurmak için tarihi bir fırsattı. İran, Müslüman Kardeşler'le özellikle hareketin Mısır koluyla ilişkilerin geliştirilmesini bölgedeki nüfuzunu genişletmesine yardımcı olabilecek bir yatırım olarak gördü.

Mısır ve Tunus'taki İslamcı hareketlerin liderlerinin İran modelini değil de Türkiye modelini tercih ettiklerini vurgulamaları İran'ın coşkusunun azalmasına neden oldu. Bununla birlikte, İran bölgesel gündemini desteklemek için daha derin bir ilişki geliştirmeye istekliken Müslüman Kardeşler dostane temasların ötesine geçme konusunda tereddütlerini sürdürdü. Müslüman Kardeşler İran'la ilişkileri sürdürürken Mısır'ın kurumsal askerî ve istihbarat servislerinin tercihlerini de dikkate almak zorunda kaldı. Bu güçlü kurumlar, Mısır'ın ABD ve Körfez müttefikleri ile geleneksel dış politika uyumunun sürdürülmesinin savunucularıydı. Mısır'ın askerî kurumları ve istihbarat servisleri, İran'ı "düşman" olarak görmedik-

leri uyarısıyla Tahran ile tamamen normalleşmeye karşıydı. Sonuç olarak, Müslüman Kardeşler İran'la yalnızca sınırlı bir iş birliği yapmayı seçti.

Tunus ve Mısır'ın ardından, devrimin ateşi Libya'ya da sıçradı. 42 yıldır ülkeyi yöneten Muammer Kaddafi'nin istifasını talep eden gösteriler 15 Şubat'ta başladı. Hükümet güçleri, sonradan silahlı çatışmaya dönüşen halk gösterilerini acımasızca bastırdı. İran, Libya makamlarının ülkedeki halk hareketini bastırma şeklini sert bir şekilde kınadı ve uluslararası toplumu Libya halkına yönelik şiddeti sona erdirmek için acil önlemler almaya çağırırdı. ABD liderliğindeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuvvetleri Libya'da Muammer Kaddafi yönetimini devirmek amacıyla askerî operasyon başlattığında Ali Hamaney: "İran, Muammer Kaddafi'ye karşı isyan eden Libya halkını destekliyor ancak durumdan yararlanmak ve Libya petrolü üze-

rinde kontrol sağlamak isteyen Batılı ülkelerin askerî müdahalesini kınamaktadır" ifadeleriyle operasyonu kabul edilemez buldu. Sonuç olarak, İranlı yetkililer Libya'daki halk hareketini desteklediler ancak NATO ülkelerinin operasyonunu, egemen bir devletin iç işlerine müdahale olarak kınadılar. İç savaşa sürüklenen ülkeye İran'ın doğrudan müdahalesi olmadı.

“

Barack Obama yönetiminin Ortadoğu'daki geleneksel müttefikleriyle ters düşme pahasına İran politikalarına yakınlaşması ve başta Irak, Suriye ve Yemen olmak üzere İran'ın bölgesel müdahalelerini kolaylaştırıcı rol oynaması İran'ı cesaretlendirdi.

Şii EKSENİ GENİŞLİYOR

1979 İslam Devrimi'nden günümüze Şiiliği devrim ideolojisi ile

araçsallaştıran ve dönemsel olarak değişen "devrim ihracı" ya da "direniş eksenini" gibi söylemlerle öne çıkan İran, Arap Ayaklanmaları ile Şii ekseninde yeni bir fırsat daha yakaladı. Barack Obama yönetiminin Ortadoğu'daki geleneksel müttefikleriyle ters düşme pahasına İran politikalarına yakınlaşması ve başta Irak, Suriye ve Yemen olmak üzere İran'ın bölgesel müdahalelerini kolaylaştırıcı rol oynaması İran'ı cesaretlendirdi. Arap Ayaklanmaları sürecinde Bahreyn ve Yemen gibi Şii jeopolitiği üzerinden etki arayışında olan İran, devlet-dışı aktörler üzerinden bu amacına ulaşmaya çalıştı. Yemen krizinde Husiler'i destekleyerek iç savaşa doğrudan taraf olan İran, 2011 yılından beri ülkedeki en önemli aktörler arasında yer almaktadır. 2015 yılında Husiler'in başkent Sana'yı ele geçirmesinde, İran'ın başta lojistik olmak üzere her türlü askerî, teknik ve personel desteği etkili olmuştur. Dönemin İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Musevi, Husiler'in başlattığı

askerî operasyonu “meşru müdafaa” olarak gördüklerini belirterek onları manevi ve siyasi olarak desteklediklerini ifade etmiştir. Elbette İran’ın Husiler’e desteği bunun çok ötesindedir. Eylül 2019’da Suudi petrol tesisleri Aramco’ya yönelik insansız hava araçları (İHA) ile düzenlenen eşi görülmemiş büyüklükteki saldırı Husiler’in askerî kapasitesini ve İran’ın verdiği desteğin boyutlarını da gözler önüne sermiş oldu.

Tunus’ta başlayan protesto dalgası Körfez ülkelerini de kasıp kavurdu. Bahreyn’de çoğunluğu oluşturan Şiiilerin sivil itaatsizlik eylemi kısa sürede kitleselleşti. Basra Körfezi’ndeki diğer monarşiler için de benzer bir senaryonun tekrarlanması ihtimaline karşın kısa süre sonra kamu düzenini sağlama çabısıyla Suudi Arabistan’dan askerî bir birlik Bahreyn’e geldi. İran, Suudi Arabistan birliklerinin Bahreyn’e girmesinin kabul edilemez olduğunu ifade etti ve müdahaleyi kınadı. Oysaki İran, Bahreyn rejiminin düşüşünün İran’ın pozisyonunu güçlendirecek ve Suudi Arabistan ile Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin konumunu zayıflatacak bir Şii hükûmetine kapı açacağı konusunda emindi. Ayrıca Bahreyn’in Basra Körfezi’ndeki en büyük ABD hava üssüne ve ABD 5. Filosu’nun karargâhına ev sahipliği yaptığı da hatırlandığında, bu aynı zamanda bölgedeki ABD üsleri için de engeller yaratacağı gibi İran’ın stratejik gücünü artıracaktı. Ancak İran, tüm desteklerine rağmen Bahreyn’de istediği sonucu elde edemedi. İran’ın Şii bir ülke olarak gördüğü Bahreyn’de Suudi birliklerinin varlığı bunu engelledi.

“**İran’ın bölgesel rakiplerinin ve düşmanlarının hep birlikte bölgedeki müttefiki Esad yönetimine cephe alması, İran’ın stratejik çıkarlarına tehdit olarak görülmeye başlandı; hatta asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu endişesine de yol açtı. Beşar Esad’ın kontrolü kaybetmeye başladığı 2012 yılından itibaren Lübnan Hizbullahı’nı rejime destek olmak üzere Suriye’ye çağırın İran, ayrıca Şii milisleri de bu iç savaşta etkili bir şekilde kullandı.**

İRAN’IN PARADOKSLARI

Devrimden günümüze bölgede statükoya karşı çıkan ve bu nedenle “İslami Uyanış” olarak isimlendirildiği Arap Ayaklanmaları’nı destekleyen Tahran yönetimi, söz konusu Suriye olunca statükonun sürdürülmesinden yana oldu. Suriye’de hükûmet karşıtı gösteriler patlak verdiğinde Suriye ile “stratejik” ilişkilerine dayanarak İran, Suriye rejimine kayıtsız şartsız destek verdi. İran’ın bölgesel rakiplerinin ve düşmanlarının hep birlikte bölgedeki müttefiki Esad yönetimine cephe alması, İran’ın stratejik çıkarlarına tehdit olarak görülmeye başlandı; hatta asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu endişesine de yol açtı. Beşar Esad’ın kontrolü kaybetmeye başladığı 2012 yılından itibaren Lübnan Hizbullahı’nı rejime destek olmak üzere Suriye’ye çağırın İran, ayrıca Şii milisleri de bu iç savaşta etkili bir şekilde kullandı. İran’ın Suriye

rejimini iktidarda tutmadaki ana hedefi, stratejik bir müttefik ve destekçiye sahip olmanın yanı sıra, bölgedeki nüfuzunu genişletmek ve Hizbullah üzerinden İsrail sınırlarına erişim sağlamaktı. İran, Esad’ın düşüşünün kendisi için bölgede ciddi sonuçlar doğuracağını farkında olduğu için Esadsız bir Suriye formülünü hiç düşünmedi. Ancak bu destek Suriye’de tarihin en acımasız iç savaşlarından birine neden olurken iç savaşa sürüklenen ülke bölgesel ve küresel aktörlerin de müdahil olmasıyla vekâlet savaşlarının yaşandığı bir kaos alanına dönüştü. Bundan en çok etkilenen ise sivil halk oldu.

Sonuç olarak, Arap Ayaklanmaları ile bölgede bazı fırsatlar yakalayan İran’ın aynı zamanda Arap ülkelerindeki halk hareketlerini korku ve endişeyle izlediği aşıkârdır. Arap halklarının özgürlük, insan hakları ve demokrasi arayışı bölgedeki diktatörlük döneminin sona ermesine dair umutları yeşertirken muhtemelen İran rejiminin korkularını da arttırmıştı. Ayrıca Arap Ayaklanmaları olumlu sonuçlandı halkın direnişi, diktatörlüklere ve totaliter rejimlere karşı mücadelesi diğer ülke halklarına da ilham verebilir bu da bir “Fars Baharı” yaratabilirdi. Ancak Arap Ayaklanmaları bölgede şiddeti, kitlesel göçü ve baskıyı arttırırken insanların güvenlik kaygılarını tetikledi. Dolayısıyla on yıl önceki umutlar da azaldı. Fakat Arap halklarının özgürlük arayışı bitmedi. Bu açıdan Tahran yönetimi bölgedeki halk hareketlerini dikkatle takip etmeye devam etmektedir. ■